

ААІ Е²АНУЕЕЕ А²СІ АН БЕ І НІ АЕЕАЕЕ АЕА І ²АІ ДЕ³ І І ЕОУЕІ - А²ВЕУІ І НО²

Обґрунтовано необхідність пошуку нових підходів до оптимізації банківського бізнесу, застосування нових форм співпраці банків та їх клієнтів. З цією метою розкрито суть банку з трьох позицій: економічного суб'єкта, суб'єкта підприємництва і з точки зору його операційних особливостей та функціонального значення. Визначено особливості банківської діяльності, які відрізняють банки від інших підприємств. Це, наприклад, переважання фінансових ресурсів над іншими видами ресурсного забезпечення; високий рівень фінансового левериджу; підвищені вимоги до надійності, платоспроможності, ліквідності; централізоване регулювання діяльності, здійснюване центральним банком країни. Також розглянуто банк як підприємство, якому властиво дотримуватись принципів та функцій загального підприємництва.

The needs of search for the new approaches that will be useful for the banking business optimization, the uses of new forms of cooperation between banks and their customers are well detailed in the article. For this purpose the meaning of «bank» is described by three types of scientific positions: economic entity, business entity and financial institution, with major operational activities of the banking and functional significance. The features of banking activities to distinguish banks from other financial institutions are known. It is the predominance of financial resources over other types of resources, high level of financial leverage, high demands for reliability, solvency, liquidity and regulation of their activities carried out by central bank. The bank as an organization which adheres to the entrepreneurship principles and functions is described.

Сучасні ринкові трансформації економіки формують нові умови ведення бізнесу та підприємництва, що стимулює їх розвиток і служить спонукальним мотивом до ефективного використання обмежених ресурсів з метою досягнення як комерційного успіху та задоволення інтересів підприємців, так і соціально-економічного ефекту загалом. Прагнення до максимізації прибутку спонукає учасників господарського процесу до розширення виробництва, зниження витрат і цін на товари та послуги. Банківські установи як особливі суб'єкти господарювання своєю діяльністю глибоко проникають в усі сфери економіки, активно обслуговують і впливають на всі економічні та соціальні процеси в країні. Комерційна складова їх діяльності безумовно також породжує бажання розширення власної присутності на ринку, оптимізації процесів здійснення широкого спектру операцій та надання різних послуг з метою отримання більшого прибутку. За таких умов сучасна банківська установа стає універсальною установою, яка прагне здійснювати якомога більше видів операцій.

В економічній літературі доволі ґрунтовно розглянуто суть та значення банків, розкрито зміст їх діяльності та виконуваних ними операцій. Слід згадати таких вітчизняних науковців, як Б. Адамик, О. Васюренко, А. Гальчинський, О. Дзюблюк, В. Міщенко, А. Мороз, О. Пруський, М. Савлук, які чимало праць присвятили дослідженню природи виникнення банків, історії розвитку їх діяльності за різних економічних умов господарювання, особливостям здійснення різних видів банківських операцій та послуг.

Сучасні умови господарювання потребують сильних та конкурентоспроможних гравців. Стрімкий розвиток інформаційних, виробничих, комунікаційних та інших технологій, які супроводжуються сильною конкурентною боротьбою, впровадженням інновацій, а також обмеженістю ресурсів та швидким переливом грошового капіталу, високим проникненням на вітчизняні ринки іноземних суб'єктів підприємництва породжує необхідність пошуку нових шляхів організації ефективної співпраці підприємств різних сфер виробництва, вдосконалення функціонування інституційного середовища

підприємництва. Особливо актуальною у цьому відношенні є оптимізація діяльності банківських установ, головним завданням яких є здійснення ефективного грошово-кредитного та розрахункового обслуговування як юридичних, так і фізичних осіб. Незважаючи на те, що банківська система України представлена значною кількістю комерційних банків, згідно з даними Національного банку України за станом на 01.12.2013 р. у нашій країні видано ліцензію 181 банку [1], все ж більшість з них потребує оптимізації власної діяльності, впровадження нових операцій, вдосконалення технологій ведення банківської діяльності та застосування нових форм співробітництва з партнерами та клієнтами. Про це свідчать фінансові результати діяльності банків, наприклад, чистий прибуток усього по банківській системі України за станом на 01.04.2013 р. становив лише 3124923 грн. [2]. Тому, враховуючи економічну суть та комерційну природу банківських установ, необхідно знайти найбільш ефективні шляхи подальшого розвитку банківського бізнесу у нашій країні. А для цього вважаємо за необхідне дослідити суть банку з кількох позицій: 1) як особливого економічного суб'єкта – посередника, який обслуговує усіх суб'єктів господарювання, забезпечує рух усіх грошових потоків у країні, а також виконання грошово-кредитної політики; 2) з точки зору операційних особливостей та функціонального значення; 3) як суб'єкта підприємництва, який працює заради власного збагачення та отримання прибутку. З'ясування спільних та відмінних моментів у функціонуванні банківських установ і підприємств загалом дасть змогу зрозуміти, які заходи і підходи у модернізації та оптимізації банківської діяльності є найбільш необхідними й ефективними.

Якщо розглядати економічний зміст та природу виникнення банків, то слід зазначити, що їх основним призначенням є забезпечення практично усього руху грошових потоків, що відбуваються в економіці і виникають в результаті організації процесів суспільного відтворення. Банки служать тією ланкою, яка забезпечує взаємодію у сфері грошових відносин між суб'єктами господарювання, що виникає в процесі створення сукупного суспільного продукту, в процесі реалізації виробничих відносин різного роду, відносин власності тощо. При цьому завданням банку є концентрація вільних капіталів і грошових ресурсів і спрямування їх на потреби виробництва та обігу з метою підтримки неперервності останніх та прискорення усього відтворювального процесу в макроекономічних масштабах. Через банки проходить грошовий оборот як окремих суб'єктів ринку, так і економіки загалом. Відтак банки посідають особливе місце в економіці, забезпечуючи взаємозв'язки між усіма її сферами через механізм грошових відносин і мають неабиякий вплив на життєдіяльність усього суспільства, оскільки саме від успішності організації та реалізації грошово-кредитних відносин залежить ефективність виконання усієї господарсько-виробничої діяльності на мікро- і макрорівнях. Відтак найважливіші завдання відводяться і центральному банку щодо нагляду та регулювання діяльності комерційних банків з метою реалізації наміченої грошової політики, з метою забезпечення досягнення загальнодержавних економічних цілей.

Якщо ж розглядати операційний арсенал банківської діяльності, то основними операціями, які у сукупності становлять її основу, слід назвати пасивні операції, тобто залучення грошових коштів на депозитні вклади, активні – розміщення, надання кредитів клієнтам у тимчасове користування з метою отримання прибутку у вигляді відсотків, а також розрахункові операції, які здійснюються банками за дорученням їх клієнтів у готівковій чи безготівковій формі за певні виконані роботи чи інші фінансові зобов'язання.

Крім цих основних операцій, банки виконують ряд інших не менш важливих операцій, серед яких можна виділити валютні операції, операції з цінними паперами, інвестиційні, касові, консультаційні, трастові. І це неповний перелік операцій, які нині може виконувати банк. Таке розмаїття банківських операцій продиктоване потребами сьогодення, потребами клієнтів, яких обслуговують банки. Слід також зазначити, що кожен банк не виконує усіх видів операцій, а лише певні з них, залежно від його спрямованості, обслуговуваної ним клієнтури, а також відповідно до вимог законодавства тієї чи іншої країни. Однак якщо банком не виконується хоча б одна із трьох вищезгаданих основних операцій, то цю установу важко вважати банком, оскільки існує ряд фінансових установ, які можуть або надавати кредити, або приймати кошти на депозити чи здійснювати розрахунки, однак вони не можуть виконувати ці операції водночас.

Ще одним важливим моментом при розкритті суті певної категорії є розгляд виконуваних нею функцій. В економічній літературі нема єдності в обґрунтуванні функцій, які виконує банк. Одні автори наділяють банки меншою, інші – більшою кількістю функцій. А. Мещеряков вважає, що «...оскільки банки з'явилися для задоволення потреб у здійсненні певних операцій з грошима, то, виходячи з

того, які саме операції здійснював банк у різні періоди часу, визначалися його суть і функції» [3, с. 26]. З кожним роком межі діяльності банків розширюються і відповідно збільшується кількість виконуваних ними операцій. Наприклад, банки Великобританії виконують близько 100 різних видів операцій, банки США – понад 150 видів, а Японії – біля 300 різних видів [4, с. 9]. Однак це не може означати, що банки Японії наділені втричі більшими функціями, ніж банки Великобританії.

В економічній літературі трапляються й інші, відповідно до виконуваних операцій, функції банків: консультаційні, трастові, страхові тощо. Якщо ж дотримуватись такого погляду, то, безумовно, можна наводити безліч виконуваних банком функцій, адже із розвитком банківської справи розширюється спектр здійснюваних банками операцій. Однак банк за своєю природою наділений однією найважливішою функцією – функцією посередництва, і лише залежно від виконуваної ним операції вона може набувати певного смислового наповнення. Отже, як зазначає О. Дзюблюк, основними функціями, які відображають суть та місце банків в економіці, є посередництво у кредиті, посередництво у платежах та випуск кредитних грошей [5, с. 55].

Досліджуючи суть банку як суб'єкта підприємництва, слід звернути увагу на форму організації цього інституту ринку. Найчастіше про банк говорять як про установу [6, с. 10; 7, с. 21; 8, с. 45] чи організацію [9, с. 18].

Установа – це організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна [10].

Організації – це підприємства, установи, організації, органи влади чи інші установи, їх підрозділи чи їх об'єднання з правами юридичної особи чи без них, громадські організації чи приватні або засновані на іншій формі власності підприємства, установи, організації, які виконують самостійні функції і мають установчий документ та свою структуру управління [11].

Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» банк – це юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виняткове право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків [12].

Підприємство прийнято розглядати як самостійний господарський суб'єкт, створений підприємцем або об'єднанням підприємців для виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг з метою задоволення суспільних потреб і одержання прибутку. У Господарському кодексі України зазначено, що підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами.

Відповідно до Закону України «Про підприємництво» підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [13].

Ми вважаємо, що банк слід розглядати як підприємство, оскільки він є самостійним суб'єктом господарювання, має права юридичної особи, здійснює і реалізує продукт у вигляді банківських операцій та послуг. Банк, як і підприємство, вирішує питання, пов'язані як із задоволенням суспільних потреб шляхом здійснення банківських операцій і послуг, так із досягненням соціально-економічного ефекту шляхом сплати податків, створенням робочих місць тощо. Банк, як і будь-яке підприємство, перш ніж розпочати свою діяльність, має пройти реєстрацію і отримати спеціальний дозвіл для ведення бізнесу – ліцензію.

Однак банк як підприємство має свою особливість. Банки, на відміну від підприємств промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку, діють у сфері обміну, а не виробництва. Ця обставина дає підставу вважати, що банк – це торговельне підприємство, адже він купує і продає ресурси, функціонує у сфері перерозподілу, сприяє обміну товарами. Однак на цьому подібність між банком і сферою торгівлі здебільшого закінчується: по-перше, банк торгує не товарами, а особливим продуктом – грошовими ресурсами; по-друге, при торгівлі товар змінює свого власника, іде від продавця до покупця, а, наприклад, при кредитуванні – власник позичкової вартості залишається незмінним.

Тому банк слід розглядати як економічне підприємство, оскільки головним у його діяльності є реалізація економічних інтересів. Повна підпорядкованість роботи банку загальному закону економії суспільних витрат становить найвищий принцип, якому підпорядковані всі інші мотиви і цілі, інакше банк як економічне підприємство не може відбутися.

З-поміж специфічних характеристик діяльності банківських установ слід виокремити найсуттєвіші: переважання фінансових ресурсів над іншими видами ресурсного забезпечення; високий рівень фінансового левериджу; підвищені вимоги до надійності, платоспроможності, ліквідності; централизоване регулювання діяльності, здійснюване центральним банком країни; значна кількість клієнтів, партнерів, контрагентів (як правило, їхня кількість навіть у невеликому банку значно перевищує аналогічний показник на великому підприємстві); висока ризикованість діяльності, зумовлена переважанням кредитних операцій у структурі активів, а також значним впливом інших ризиків: валютного, відсоткового, інфляційного тощо; обов'язковість ресурсного забезпечення відповідного рівня якості, насамперед інформаційного та технічного; висока вартість потенційних помилок та прорахунків, оскільки технологія банківського бізнесу передбачає рух значних фінансових потоків і є основою ефективної роботи інших суб'єктів ринку; відносно високі кваліфікаційні вимоги до персоналу за вузької предметної спеціалізації праці; розгалужена мережа кореспондентських відносин, у тому числі у світовому масштабі, що потребує від персоналу обізнаності в галузі міжнародного законодавства і права; автоматизація основних ділянок роботи.

Засновниками банку є його акціонери, тобто він функціонує як акціонерне товариство. Крім цього, банки, вступаючи у міжнародне співробітництво, створюють також інші підприємства – відповідні об'єднання, наприклад, банківські консорціуми, агентства, корпорації, холдинги тощо.

З точки зору клієнтів банк виступає в ролі партнерського підприємства, а партнерські відносини комерційного банку з клієнтами мають базуватися на принципі взаємної зацікавленості та співпраці. Здійснюючи комплексне обслуговування, банки прагнуть надавати якнайповніший спектр послуг з метою здійснення якісного та повного обслуговування потреб клієнтів.

Слід зазначити, що банк, обслуговуючи економіку і населення, діє на комерційних засадах, тобто як комерційне підприємство. Комерційний банк отримує від клієнтів винагороду у вигляді відсотків, комісії та плати за обслуговування, розмір якої часто залежить від його комерційних інтересів та внутрішньої політики. Бізнес банку – це його комерція. Саме комерційні прагнення спонукають банк до розширення спектра виконуваних послуг, до їх вдосконалення, до оптимізації процесу ведення банківського бізнесу, до застосування інновацій та налагодження нових форм співробітництва з банками-партнерами та клієнтами. Забезпечення максимального досягнення економічних і комерційних цілей банку ефективно впливатиме на розвиток банківської системи, на забезпечення якісного обслуговування суб'єктів господарювання та приватних осіб, а відтак економіки країни загалом.

Розглянувши банківський бізнес з точки зору підприємництва, слід сказати, що йому властиві основні принципи підприємницької діяльності, а саме: принцип економічної свободи, економічної та соціальної відповідальності, конкуренції, ризикованості, принцип закону зростаючих потреб як особливий вид підприємницької діяльності. Крім основних трьох посередницьких функцій, банки, здійснюючи свою діяльність, виконують також загальнопідприємницькі функції, зокрема: виробничо-технічну, здійснюючи операції та надаючи послуги; економічну, будучи основним елементом економіки країни, обслуговуючи усі грошові потоки, а також виступаючи платником податків; соціальну, створюючи місця працевлаштування громадян, будучи джерелом їх особистого доходу, забезпечуючи різні види соціальної допомоги працівникам і членам їх сімей, беручи участь у різноманітних благодійних акціях, виступаючи меценатами різних соціально-культурних заходів; зовнішньоекономічну, здійснюючи міжнародні розрахунки та співпрацюючи з іноземними банками; а також особистісну, створюючи сприятливі умови для розвитку та реалізації особистих можливостей менеджерів та інших працівників. Врахування основ підприємницької діяльності загалом та особливостей ведення банківського бізнесу дасть змогу ефективніше управляти виробничо-технічними, організаційними, інноваційними та іншими процесами, що відбуваються у банківській установі. В свою чергу це сприятиме розвитку банківської системи та національної економіки.

Література

1. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
2. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
3. Мещеряков А. А. Організаційно-технологічні аспекти підвищення ефективності функціонування комерційного банку : моногр. / А. А. Мещеряков – К. : Наук. світ, 2006. – 347 с.
4. Дзюблюк О. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 8–15.
5. Дзюблюк О. В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки : моногр. / О. В. Дзюблюк. – К. : Поліграфкнига, 2000. – 512 с.
6. Петрук О. М. Банківська справа : навч. посіб. / О. М. Петрук, Ф. Ф. Бутинець ; за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
7. Банківська енциклопедія / за ред. д.е.н., проф. А. М. Мороза. – К. : Ельтон, 1993. – 333 с.
8. Енциклопедія банківської справи України / [В. С. Стельмах, В. Б. Альошин, Л. В. Воронова та ін]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
9. Словник сучасної економіки Макміллана / гол. ред. Девід В. Пірс ; пер. з англ. – К. : АртЕк, 2000. – 640 с.
10. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
11. Закон України Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності від 01.12.2005 р. № 3164-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3164-15>
12. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>.
13. Закону України «Про підприємництво» від 07.02.1991 № 698-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.